

Sosyal Bilişim Farkında Olmak ya da Olmamak

Duygularımız mı yoksa mantığımız mıdır sosyal yaşantımızda rotamızı belirleyen?
Bazı insanları neden severiz, bazılarından sebepsiz yere kaçarken?
İçgüdülerimiz midir bizi kontrol eden? Peki ya anneler, onların her dediği başımıza gelir mi?
Neden farklı ortamlarda farklı yönlerimiz ön plana çıkar kendiliğinden?
İşte sosyal bilişim bütün bu soruları cevaplamamıza yardımcı olur.

Kabaca zihinsel aktivitelerimizin her türüne bilişim diyebiliriz. Dikkat, bellek, tanıma, algılama, düşünme, sınıflandırma bunlardan yalnızca bir kaçı. Sosyal bilişim ise sosyal psikolojinin, kendimiz ve geri kalan sosyal dünya hakkında ne ve nasıl düşündüğümüzle ilgilenen alt alanıdır. Diğer bir deyişle, sosyal bilişimle ilgilenen psikologlar dış dünyada var olan sosyal bir bilgiyi nasıl seçtiğimizi, yorumladığımızı, o bilgi hakkında nasıl yargıya vardığımızı ve hatta nasıl davranış planladığımızı çözmeye çalışır. Kimi psikologlar ise bilişimi bir disiplin olmaktan ziyade bir yaklaşım olarak tanımlar.

Farkındayız ya da değiliz, ama beş duyu organımızın bize ilettiği ve bir de bizim ürettiğimiz bilgilerle oyalanarak geçiyor ömrümüz. Örneğin üstü yaldız işlemlerle dolu bir bardak. Üstündeki desenlere bakarız. O desenler bize bir şeyler hatırlatır. O şeyler de başkalarını. Sonra bize o bardağı hediye eden arkadaşımızın kişiliği hakkında bir yargıya varmış halde buluveririz kendimizi. Ne de kötü zevkleri vardır kendisinin. Önümüzdeki hafta vereceğimiz bir davete onu çağdırmaktan vazgeçeriz, sırf bu sebepten. Farkında olmasak da o bardağın üstündeki işlemler çok etkili olmuştur bu kararımızda.

Bazı yargılara düşünerek varırız, bazılarıyorsa farkında olmadan. Örneğin otobüste yanınıza oturan ve gazetede fotoğrafını gördüğünüz katile benzettiğiniz adam. Yanınızda oturan adam ne yapsa size yaranamaz. Siz ise kendisini tanımaya lüzum duymadan kalkar başka bir koltuğa otursunuz. İşte bunlar beynimizin bize oynadığı küçük oyunlardır.

Bu akıl oyunlarından bir kaçını tanıtmak istiyorum size.

Temel Yükleme Hatası: Bir kişinin davranışını anlamlandırmaya çalışırken çevresel etkenleri göz ardı ederek, davranışın sebebini kişilik özelliklerine bağlama eğilimi. Bu eğilimin bütün insanlarda var olan bir düşünme şekli olduğu öne sürülmüştür. Daha sonra yapılan kültürlerarası çalışmalarda, temel yükleme hatasının her kültürde aynı şekilde olmadığı görülmüştür. Örneğin bireyci kültürler için

temel yükleme hatası sebebini bilmeksizin, karşıdaki kişinin davranışlarını kişilik özelliklerine bağlamak iken, aynı davranış çöğulcu kültürlerdeki kişiler çevresel etkenlerle açıklar.

Farz edelim ki ortak bir arkadaşımız beni sizinle tanıştırdı. Ben de çok suratsızdım elinizi sıkarken. Zaten çok da konuşmadım. Beş dakika sonra da eve gitmem gerektiğini söyleyerek yanınızdan ayrıldım. Ne düşündünüz hakkımda? Elbette soğuk ve sevimsiz biri olduğumu. Oysa ben o gün yalnızca uykusuzdum ve gülmeyecek halim yoktu.

2- Kendini Doğrulayan Kehanet: Bunun kendimize yaptığımız bir kötülük olduğunu düşünebiliriz. Örneğin sınıfta, herkesin önünde bir şey söylemeye çekiniriz, yanlış bir şey söyleyeceğimizi ve bu yüzden bize gülüneceğini düşünürüz. Sırf bu kaygı yüzünden de konuşurken hata yapabiliriz ve belki de bize gülerler. Biz de “ne zaman ağzımı açsam, bana gülüyorlar” diye düşünürüz. İşte bu hatanın adı psikoloji dilinde kendini doğrulayan kehanettir.

3- Örtülü Kişilik Kuramı: Merkezi kişilik özelliklerinden bir tanesini bildiğimiz bir insana başka özellikler yakıştırma eğilimimiz. Bu hatayı daha çok alanında uzman kişiler için yaptığımızı düşünebiliriz. Örneğin bir elektrik-elektronik mühendisinin çok sosyal olmadığına kanaat getirmez, bir bilgisayar mühendisi tanıdığımızın bilgisayarımızın arızasını gidermesini beklememiz veya sosyal bir insanın akıllı da olduğunu varsaymamız. Kişilerin kişilik özelliklerini anlamaktan öte varsaymaya hazır olmamız otomatik bir bilişsel süreçtir.

Ben bütün bunları biliyorum, bilim bunun neresinde?

Psikologlara yapılan “bilimden uzak olma” yakıştırması başka çok az bilim dalının mensubuna yapıyor olsa gerek. Bu noktada bilimin tanımına dönmek gerek belki de. Sistematik bir yol izleyerek anlaşılmaya çalışılan her türlü verinin sınılanması, tahmini ve analizi bilimi oluşturur. Psikoloji de insanların duygularındaki, düşüncelerindeki ve davranışlarındaki giridileri ve çıktıkları sistemli bir şekilde incelediği için günümüz dünyasında bilim kabul ediliyor.

Psikoloji insan duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını incelediği için verileri diğer alanlara nazaran gözlem ve analize her zaman daha uygundur. Her ne kadar gündelik yaşamımızda bilimsel yöntemlerle sınıama fırsatımız olmasa da insan duygularına, düşüncelerine ve davranışlarına dair hipotezlerimiz olur. Bu da tıpkı yukarıda bir kaçından bahsettiğim akıl oyunları gibi zihnimizin bize oynadığı bir oyundur aslında. Bir insana dair vardığımız sonuçlar her zaman doğru, geçerli ve en önemlisi de bilimsel olmayabilir. Bir başka yanılgı da bilimin her zaman “şaşırtan” sonuçlar üretmesidir. Tam aksine bilimin amacı insanları şaşırtmak değil, var olan durumu anlamaktır.

Kaynaklar

- Hunt, E., “COGNITIVE SCIENCE: Definition, Status, and Questions”, *Annual Review of Psychology*, Cilt 40, Sayı 1, s. 603, 1989.
 Krull, D. S., Loy, M. H. M., Lin, J., Wang, C.F., Chen, S. ve Zhao, X., “The Fundamental Attribution Error: Correspondence Bias in Individualist and Collectivist Cultures”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Cilt 25, Sayı 10, s. 1208-1219, 1999.
 Ross, L. D., Amabile, T. M. ve Steinmetz, J. L., “Social roles, social control, and biases in social-perception processes”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt 35, Sayı 7, s. 485-494, 1977.
 Sanderson, C. A., *Social Psychology*, Wiley Company, 2010
 Schneider, D. J., “Implicit personality theory: A review”, *Psychological Bulletin*, Cilt 79, Sayı 5, s. 294-309, 1973.

